

A Decade of Change

Reflections in Hungarian and Slavonic Languages, Literature and Cultures

Ed. Ravi Nagpal. University of Delhi South Campus, New Delhi.

2004. pp. 180

A változás évtizede – Reflexiók a magyar és a szláv nyelvekről, irodalmakról és kultúrákról címmel 2002 márciusában nagyszabású nemzetközi konferenciát tartottak a Delhi Egyetemen, amelyen 12 ország közel hatvan szakembere vett részt. A 180 oldalas konferenciakötetben 26 előadás szövege jelent meg. Mielőtt a nyelvészeti témájúakat bemutatnánk, érdemes megismerkednünk a rendező intézménnyel, hiszen jogosan vetődik föl a kérdés, vajon miért részesültek ilyen megkülönböztetett figyelemben Közép- és Kelet-Európa országai.

A mintegy 150 ezer hallgatót magában foglaló Delhi Egyetemen működik a Szláv és Finnugor Nyelvek Tanszéke, amely a konferencia kezdeményezője és a kötet gondozója. A tanszék jórészt a szláv nyelvek oktatását végzi a horvattól a fehéroroszig, a lengyeltől a bolgárig, de legmélyebben és legáltalánosabban az oroszra foglalkoznak. A tanszék indiai munkatársai közül is ezt beszélik és kutatják a legtöbbet, természetesen az angol mellett. Számos vendégtanár és lektor tevékenykedik az egyetemen, közöttük a magyar nyelv oktatója, Helmich Zoltán középiskolai tanár 2000-től. Nem csodálkozhatunk azon, hogy kevesen választják nyelvünk tanulmányozását, s minden egyes hallgatónak örülni kell. De nyelvünk és kultúránk közvetítője szerencsére nincs egyedül: Delhiben található a Magyar Kulturális Központ, melynek gazdag programkínálatát jelzi, hogy csak a konferencia hetében három rangos eseménynek adott otthont. A Magyar Nagykövetség is hozzájárul a kulturális misszió teljesítéséhez, s további lehetőséget látnak az oktatási kapcsolatok kiterjesztésére, hallgatói-oktatói cserék formájában.

Ezek után a Ravi Nagpal tanszékvezető szerkesztette kötetéről. Az angol nyelvű tanulmányok irodalmi, kulturális, politikai és nyelvészeti vonatkozásúak; a továbbiakban az utóbbiakat tekintjük át. A meghirdetett téma – az 1990-es évek változásai – rendkívül időszerű, s egyben biztosítéka annak, hogy a legfrissebb kutatási eredményeket tárják elénk a szerzők. Ráadásul kiváló összevetésekre adnak alkalmat a különböző közép- és kelet-európai nyelvekről szóló beszámolók.

A horvát nyelv elmúlt évtizedének főbb változásaival két, tartalmában egymást erősítő és kiegészítő tanulmány foglalkozik. Albertina Josić szerint az 1990-es évek politikai és társadalmi változásai a horvát nyelv számára páratlan lehetőséget teremtettek, olyat, amilyenre eddigi történetében még nem

volt példa: államnyelvvé válhatott. Fontos leszögezni, hogy a horvát és a szerb két külön nyelv, még ha az utóbbi évtizedek jugoszláv gyakorlata ezt hatalmi szóval cáfolni igyekezett, ráadásul a különnyelvűség még nemzetközileg sem elég ismert. Az elmúlt évtized legfőbb nyelvi feladata a nyelvújítás és a nyelvtisztítás, az idegen szavak, az anglicizmusok és a szerb kifejezések horvát megfelelővel való helyettesítése. Az előbbieket elfogadottabbak, gyorsan terjednek, míg az utóbbiakat gyakran számúzik, és helyettük a nyelvújítók előszeretettel folyamodnak a régi horvát szavakhoz. Nemcsak a szókészlet módosult, átalakultak a megszólítási és üdvözlési formák, pl. a korábban általános *zdravo* köszönés helyett a kommunikációs helyzetet árnyaltabban tükröző alakok jelentek meg, mint a német *beugen*-ből eredő *bog* és *bok*, vagy az angol-amerikai *hi*. Megszólításként családnév helyett gyakori a keresztnév alkalmazása, valamint az *úr* és az *úrnő* horvát megfelelője. Befejezésül meg kell említeni a szóhangsúlyozásban, a morfológiában és a helyesírásban bekövetkezett változásokat. A szerző összegezőképpen megállapítja, hogy a horvát nyelv önállósága nagy fegyvertény, és büszkeséggel tölti el a polgárokat. – Az iméntiek folytatásaként Marko Samardzija a horvát sztenderd nyelvváltozatot elemzi. Huszadik századi történetéről elmondja, hogy 1918-tól kísérlet történt az ún. makrosztenderd kialakítására, amit magyarul szerb-horvát, majd 1984-től – kötőjel nélkül írva – szerbhorvát nyelvnek nevezünk. A gondokat jól szemlélteti, hogy már a nyelv hivatalos megnevezése sem volt egyértelmű: *srpskojrvatsko-slovenački*, *srpskohrvatsko-slovenački*, *jrvatsko-slovenački*, *srpskohrvatski*, *hrvatskosrpski*. Az első és második Jugoszlávia fennállása idején nem fordítottak figyelmet a szerb és a horvát nyelv különbségeire. De még ilyen körülmények közepette is voltak olyan szakmunkák, amelyek a két nyelv eltérő vonásait állapították meg: a harmincas évek végén két ún. különbségszótár készült. A folytatás csupán az 1990-es években következhetett. A fő gond, hogy nehéz meghúzni a határvonalat a két nyelv között, egyértelmű szabályok híján a nyelvészek szubjektív megítélése is belejátszik a nyelvi és szókészleti elemek besorolására. A mostani sztenderdizációt nehezíti, hogy központi horvát norma híján a 20. században sok esetben teret nyert a nyelvjárási ejtésváltozat. A feladat nagyságát jelzi, hogy 1990 és 2000 között nem kevesebb, mint 20 nyelvhasználati szótár, illetve kiadvány jelent meg. A nemzeti és a nyelvi öntudat vezérelte horvátosítás eredményeképpen a nyelvükben eddig használatos nemzetközi szavakat is számos esetben anyanyelvi megfelelővel helyettesítik, vagy visszatérnek a korábbi horvát szóhoz: *telegram* – *brzjav*, *funkcionar* – *duznosnik*, *ekonomija* – *gospodarstvo*, *system* – *sustav*. Jellemző az angol szavak lefordítása is: *printer* – *pisač*, *computer* – *računalo*, *offside* – *zalede*. A szókészlet átalakulása mellett számottevő módosulás figyelhető meg a

hangsúlyozásban és a kiejtésben, ám morfológiai és szintaktikai változásokról nem beszélhetünk.

Szintén ketten foglalkoznak a bolgár nyelvvel. Valentyina Sztojкова Todorova a bolgár nyelv kapcsán úgy fogalmazott, hogy nem egyszerűen idegen hatásokról beszélhetünk, hanem legfőbb tendencia a nyelvi nemzetköziesedés, a nyelvek internacionalizálódása. Ennek jelei a szókészlet bővülésében, a jelentésváltozásokban, az alaktanban érhetőek tetten, de leginkább a bolgár szórend változásában, amelyet drasztikus mértékűnek nevezett. Bővebben a szókészlet sajátosságait bemutató példasorból idézünk. Másfél évtized alatt rengeteg angol elem, szakszó, szókapcsolat honosodott meg [itt az eredeti angol szó feltüntetésével]: *action, broker, business, chip, holding, media, promotion, rackets*. Szokatlanok és újszerűek az idegen nyelvi elemekből létrejött szóösszevonások, összetételek [itt a bolgár szó latin betűs átírásával]: *Mobiltel, Mobikom, Radionet*. A cirill betűs írásmód ellenére az angolhoz és más nyelvekhez hasonlóan itt is megjelentek azok a sajátos nagybetűsítések, amikor az összetett szó (tulajdonnévi szóösszevonás) második-harmadik elemét is nagybetűvel írják [itt a bolgár szó latin betűs átírásával]: *SzoFiaTaxi, SzofiMel*. – A bolgár nyelvvel foglalkozó másik tanulmány szerzője, Galina Malhova szociolingvisztikai megközelítésben vizsgálta a szókészlet átalakulását, különös tekintettel a szlengre, az idegen elemekre és a belső fejleményekre. Az utóbbi évtized nyelvhasználata sokkal változatosabb, mint a korábbi fél évszázadé volt. Több nyelvváltozat jelenik a sajtóban és az elektronikus médiában, a stílus oldottabb, nagyobb szerep jut a nyelvi humornak és az iróniának. A tájnyelvi és a szleng elemek szélesebb körben használatosak, mint korábban. A stílusváltozásra két példa: a korábban szleng *csenge* ('zsaru') mára egyenértékű lett a korábbi *policáj* ('rendőr') főnévvel, hasonlóan elterjedt a szleng 'buli, összejövetel' értelmű *kupon*. Érdekes jelenség, hogy a bolgár szókészletben megújulnak bizonyos török szavak. Az ország ötszáz éven keresztül, egészen a 19. század végéig török uralom alatt állt, ám a 20. század folyamán a korábbi török kölcsönszók kikoptak a használatból, manapság viszont ismét előkerülnek.

Krysztof Stroński tanulmánya nem szűkül a lengyel szókészlet idegen elemeinek vizsgálatára, hanem szélesebb aspektusból általános következtetéseket von le. Az idegenszerűségek átvétele elkerülhetetlen, és a nyelvi kölcsönzés jelenti az első lépcsőt a kulturális egységesülés felé, s ez a folyamat egymástól távol eső nyelvek – például az angol, valamint Kelet-Közép-Európa országainak nyelvei – között is megvalósulhat. Huszonegy jelentéstani osztályba sorolva elemzi az ún. archelexémákat (azokat a szavakat, amelyek legalább három különböző nyelvcsalád nyelveiben használatosak, pl. *telefon, radio*). Konklúzióként megállapítja, hogy a további kutatásoknak ér-

demes föltárniuk azokat a mechanizmusokat, összefüggéseket, amelyek az újabb nemzetközi szók, archelexémák létrejöttében meghatározóak.

Richa Bhushan, a Delhi Egyetem oktatója az orosz üzletemberek és menedzserek (az ún. új oroszok vagy inkább újoroszok) rétegét sajátos rövid szövegelemzés segítségével mutatja be. A yuppiek és az újjgazdagok keverékének tekinthető újoroszokról számos vicc született, melyek beszédesen valának mentalitásukról, értékrendjükéről. – A tanulmányok döntő többsége a szókészleti elemek vizsgálatára összpontosított. Zimányi Árpád áttekintésében sorra veszi az angol nyelvnek a magyar kiejtésre, szóhasználatra, helyesírásra, névadásra, nyelvtani rendszerre, kommunikációnk nyelvi és nyelven kívüli eszközeire tett hatását, utal az EU-csatlakozás várható nyelvi következményeire, és bemutatja a gazdasági reklámokra, üzletfeliratokra és közérdekű közleményekre vonatkozó, 2001 decemberében elfogadott nyelvhasználati törvény lényegét. – Alena Korsuk a fehérorosz nyelvet vizsgálva, párhuzamba állítja a jelentésváltozásokat a kulturális átalakulással. 1986-ban és 1996-ban végzett kérdőíves felméréseinek, attitűdvizsgálatainak összehasonlításából két tanulságos megállapítást érdemes kiemelni. Az egyik az, hogy a fehérorosz nyelvbe bekerült angol szavak elfogadottsága a nyelvhasználók körében annál nagyobb, minél közelebb áll jelentésük a fehérorosz megfelelőhöz. A másik egy feltűnő adat. 1990 előtti évtizedekben negatív konnotációjú *biznesz*, *karier*, *aktívnoszty* szavak [itt latin betűs átírással] mára pozitív érték képzetűvé váltak. A felmérésben kidolgozott elfogadottsági mutató szerint tíz év alatt ez az érték 35–66%-kal javult, megítélésük tehát sokkal kedvezőbb. Az életviszonyok átalakulása tehát elkerülhetetlen jelentésváltozásokhoz és a nyelvi norma változásához vezet, az utóbbiban azonban kimutatható a nyelvhasználók hozzáállása, értékítélete.

Érdekes így egyszerre áttekinteni térségünk nyelvi jelenségeit. Kellő rálátással ugyanis más megvilágításba helyeződnek a tények és a folyamatok. A tanulmányokból világosan kitűnik, hogy a különböző nyelvekben azonos módon, szinte törvényszerűen folyik a nyelvi globalizáció. Okai megegyeznek, de még következményei is nagyban hasonlítanak egymásra. További elemzést érdemelne, hogy a környező szláv nyelvekhez képest a felszíni jelenségeken kívül a mélyebb folyamatok is ugyanígy érvényesülnek-e nyelvünkben, vagy pedig az eltérő nyelvcsalád, az azonosságtudat képes-e módosítani az univerzális hatásokat.

Zimányi Árpád